
VĚČNÉ 20. STOLETÍ?

K NEJNOVĚJŠÍM „PAMĚŤOVÝM“ PRÓZÁM A JEJICH KRITICKÉ I ČTENÁŘSKÉ RECEPCI

KAREL STŘELEČ

THE ETERNAL 20TH CENTURY?

ON RECENT "MEMORY" PROSE AND ITS CRITICAL AND READERLY RECEPTION

The paper deals with the phenomenon of recent Czech prose works that reflect the theme of modern Central European history, especially of the 20th century. Attention is paid to the analysis of the critical and reader reception of selected novels and novellas as well as their awards in domestic literary polls and competitions. The study also examines and describes the significant literary schematism, including the repetition of motifs, narrative structures, and types of fictional characters; finally, the paper considers the potential reasons for the success of this wave of "memory" works.

Keywords: contemporary Czech prose; memory in literature; literary criticism; literary awards

Uvedme následující studii třemi citáty – dvěma z nich publikovanými na stránkách našich celostátních médií v dubnu a květnu roku 2022, jednoho v monografii se shodným vročením. Nejprve Eva Klíčová a její slova ze Salonu *Práva*:

Zběžný pohled na seznam knih, které se loni s větší či menší intenzitou protočily skromnými recenzními rubrikami domácích médií, potvrzuje neutuchající ambice českých autorů a (především) autorek komentovat nějakým způsobem minulost (Klíčová 2022: 17).

Dále poznámka Petra Fischera pro Český rozhlas Plus:

Češi milují historické romány. Více či méně tajemné příběhy z minulých dob, třeba i z blízké minulosti, která spodními proudy sahá až do našich časů. Od národovce Vlastimila Vondrušky přes nostalgickou Alenu Mornštajnovou po restaurátorku Karin Lednickou – pojídáme minulé hltavěji než chléb náš vezdejší. Je uzrálý, a tak nám pohodově křupe v ústech lépe než současná nedopečená „guma“ (Fischer 2022).

A do třetice konstatování autorů souboru studií *Odstíny a tóny* z úvodu svazku:

Jsme tak v současnosti svědky až jakéhosi zacyklení čtenářské poptávky a autorské nabídky, neboť neutuchající zájem publika o nedávnou minulost zřejmě působí inspirativně na prozaiky a prozaičky, a naopak jejich díla dále popularitu daného tématu mezi čtenáři přizívají (Hrtánek – Antoš 2022: 17).

Patrně nikdo, systematičtěji sledující současnou domácí prózu, by zmíněným kritikům neoponoval; nejružnější formy reflexe dějin 20. století již po dvě dekády představují jednu z dominant zdejší literární produkce. Cílem našeho přehledového příspěvku není zabývat se v těchto intencích vybraným konkrétním textem dané rozsáhlé tematické skupiny, ale spíše poukázat na obecnější tendence v reprezentaci nedávné minulosti v dílech uplynulého roku až dvou. Kromě vybraných ohlasů u soutěžních porot, kritiky nebo čtenářů se též pokusíme charakterizovat směřování, možnosti či případně vyčerpávání se prozaických děl, která pracovně označme jako romány, eventuálně novely a povídky „paměťové“.⁽¹⁾

1 Referát si neklade za cíl dílčí žánrové, subžánrové nebo modální specifikace. Je očividné, že pojednáváný fenomén psaní o minulosti zahrnuje jak romány striktně historické, tak historizující, v nichž jsou dobové kulisy východiskem k reflexi témat rezonujících v ak-

CENY A PAMĚŤ 2021

Výše zmiňovanou permanentní přitažlivost románových návratů k velkým i malým dějinám 20. století potvrdila již v závěru roku 2021 tradiční Kniha roku *Lidových novin*. Odhlédneme-li od titulů nebeletristických, mezi nimiž se na čelních místech objevil např. *Gott: Československý příběh* Pavla Klusáka či *Kronika protektorátu* Jiřího Padevěta (i to však jsou tituly vracející se ke kolektivní a kulturní paměti minulého století), je dominance paměťových děl nasnadě rovněž v kategorii prózy zdejší provenience: *Šikmý kostel* 2 Karin Lednické, *Srdce Evropy* Pavly Horákové, *Winterbergerova poslední cesta* Jaroslava Rudiše, *Listopád* Aleny Mornštajnové atd., přičemž by výčet mohl pokračovat i knihami z nižších než vítězných příček. David Lancz v komentářovém sloupku k výsledkům proklamuje adekvátnost daného výběru: „Nevím jak vy, ale já jsem ze současného vývoje domácí literární scény (pro jistotu raději jen opatrně) optimistický“ (Lancz 2021: 13); a navíc kvituje tendenci rozšíření perimetru ztvárnění paměti míst z českého do středoevropského prostoru. Ohledávání společného i konfliktního, rekonciliačního i traumatického středoevropanství a jeho minulosti tak vstupuje po bok děl Kundevých či románu Davida Zábranského *Za Alpami*, jehož vydání v roce 2017 vyvolalo silnou kritickou polemiku a kontroverzní přijetí. Nepochybně však spisovatelé jako Rudiš nebo Horáková trefně navázali na znatelný resentment po dobách monarchie, který v části aktuálního veřejného diskurzu probleskuje.

Kontrast k výsledkům ankety *Lidových novin*, a tedy i k úspěchům románů o 20. století, představily výsledky druhé nejsledovanější a popularizační knižní ceny, Magnesie Litery. Lanczovo (2022: 17) zamyšlení nad poměrně diametrálně odlišnými nominacemi v prozaické kategorii (dodejme, že některá díla jako *Winterbergerova poslední*

tuální společnosti – některé prózy by bylo možno považovat za přechodné a syntetické typy. Poměr fakt a fikce přechází v závislosti na autorské strategii od převahy estetické, fiktivní složky k historiografii; časový odstup děje zpravidla zahrnuje období půldruhého století až po zcela nedávné dějinné úseky. K těmto otázkám a možným nuancím v současné literatuře viz také naše dřívější diskuse (Štřelec 2021: 140–143).

cesta nemohla být vzhledem k pravidlům cen zahrnuta) je přirozeně oprávněné – tematizace československých dějin, konkrétně epochy po roce 1968, se ve finální šestici objevuje v povídkovém svazku *Konec dobrý* Ireny Douskové; atmosféra let osmdesátých pak tvoří pozadí románu Simony Bohaté *Klikař Beny*. Litera za prózu tudíž vyzdvihla v roce 2022 primárně díla reflektující přítomnost, sociální otázky modernity a identity, intimní dramata a krize... V kontextu předcházejících ročníků však nelze jednoduše shledávat, že by se nastavil určitý odlišný trend kritického vnímání nebo směřování pozornosti. Klusákova kniha roku je ostatně pamětí druhé půle 20. století *par excellence*, když široce přesahuje nejen demytizační portrét života zlatého slavíka samého, ale také formu dokumentu, a to jednoznačným tíhnutím k beletristickým postupům.

„CIRKULÁRNÍ“ LITERATURA

Zde se nicméně dostáváme k úvaze, která je v souvislosti s pokračujícím kvasem paměťově laděné literatury nasnadě. Totiž: jaký je vztah, příp. napětí mezi nutnou stereotypizací děl (či přesto hledáním nových, inovativních přístupů, námětů, perspektiv) a čtenářskými preferencemi; a jaké kvality a hodnoty hledá, resp. (ne)nachází kritická obec, poroty i recenzenti v nejnovějších přírůstcích. Po již zmíněných oceněných i neoceněných za uplynulý rok 2021 uveďme několik poznámek, které načrtl Pavel Janoušek (byť toliko k druhému svazku *Šikmého kostela*): „Možná ale, že to jen já osobně nemám trpělivost oddávat se opakování stále stejného narativního vzorce“ (Janoušek 2021). Tato repetitivnost je jevem nikoliv náhodným a ojedinělým.

Naprosto zřetelně se modelovost vyskytuje v neúmyslném nebo záměrném rozkrývání minulosti postavami „odjinud“ nebo generačně mladšími, konfrontovanými s potlačenou, traumatickou nebo jinak narušenou kolektivní identitou a pamětí (výpůjčkou z románské literárněvědné terminologie by pak šlo o tzv. romány postpaměti). Z re-

centních próz se toto schéma uplatňuje v novele *Vytěženej kraj* Veroniky Bendové, v *Kocovině* Stanislava Berana, *Jizvách* Evity Naušové, *Slezském románu* Petra Čichoně nebo právě v roce 2022 oceněném *Srdci Evropy* v podobě protagonistčina pátrání po osudu venkovanky Kateřiny. Analogicky frekventovaný je v reflexi minulého století syžet zahrnující výčty navštívených míst, jejich názvy včetně názvů bývalých, historických; případně se objevuje tematizace jejich etymologie. Takto postupuje – logicky, vzhledem k námětu cesty – Rudiš ve *Winterbergerově poslední cestě*, ovšem stejný princip aplikoval dříve na několika místech *Grandhotelu*; dále mj. Martin Fibiger v *Aussigeru* nebo Jan Balabán v textech zasazených do éry normalizace a devadesátých let. Třetím významným stereotypním konstitutivním prvkem se jeví evokace minulosti postavami všemožně periferními, resp. žijícími na periferii geografické i společenské, v defavorizované sociální vrstvě, eventuálně v patologickém prostředí. Milieu sugerující soucit se pravidelně spájí s ženskými hrdinkami jako aktuálně u Lednické, paralelně dříve ve *Strážcích občanského dobra* Petry Hůlové. Svět těchto míst doplňuje motiv těžké, manuální dělnické práce (opět *Šikmý kostel* a motiv hornictví, nebezpečí a smrti), totéž platí o žižkovském *Klikaři Benym*. Dalších schémat a postupů lze nadto vysledovat vícero, v tematizaci Sudet mj. návratný motiv nálezu lidských ostatků či signifikantní, „mluvící“ přítomnost četných ruin domů nebo náhrobků.

Jistá popsaná schematičnost, paralely v ustrojení příběhů a typy zobrazovaných míst však mají zjevně efekt podporující popularitu u čtenářské veřejnosti. Nezřídka jde o ty romány a novely, které předkládají paměťovou látku (s velmi častými přesahy do přítomného času) jako, velmi zjednodušeně, modelový obraz konfliktu dobra a zla, tj. principu správného a zavrženíhodného – doplňme, že dle Jakuba Vaníčka (2020: 34–36) může jít distinktivně o jeden z typů historické prózy. Přítomná „pohádkovost“ a archetypálnost onoho věčného a věčně vnímaného souboje (v zásadě podobného klasickému aktančnímu modelu sémiotika a strukturalisty Algirdase Ju-

liena Greimase) tak má potenciál stimulovat zájem publika, leckdy i mimořádný.

Příkladem tohoto až nečekaného – zejména čtenářského – úspěchu je bezesporu dosavadní dvojice románů z triptychu *Šikmý kostel* Karin Lednické. Odpovědi respondentů v anketě *Lidových novin* ukazují, že podstatným důvodem jejich výběrů bylo vypravování o vzdáleném, periferním nebo syrovém kraji, jehož minulost se v románovém zprostředkování „otevřela“ jako určité novum. Nejen zde, ale též v několika recenzích bylo argumentováno tezemi o tom, že kniha poprvé v současné literatuře tematizuje minulost pohraničního regionu na jihu Slezska, tamní česko-polské národnostní soužití a dobové životní podmínky. Paradoxně v tomto ranku v uplynulé dekádě až dvou vyšlo výrazné množství děl, reflektujících vrstevnatou a komplikovanou paměť 20. století – prózy Jindřicha Zogaty, Evy Tvrdé a dalších nicméně nikdy nepřekročily rámec regionální literatury. Či jiné nabízející se srovnání, a sice se sérií románů *Lázeňské dobrodružství*, *Lázeňské naděje* a *Lázeňské ozvěny* prozaika a scénáristy Romana Ráže. V mnoha ohledech podobný autorský počín (např. blízkým časovým schématem, identickým žánrem románové kroniky, zasazením do východního pohraničí, dobou vydání) se taktéž dočkal pouze minimálního ohlasu kritiky.⁽²⁾

PERSPEKTIVY A BILANCE

Skutečnost, že paměťová vlna v naší literatuře zdaleka nemizí a že mnohé náměty, schémata, narativní postupy i konkrétní místa a krajiny se v nejnovější próze s vysokou frekvencí vrství, kupí a nezřídka kdy opakují, ostatně potvrzují i prózy vydané v roce 2022, příp. zařazené do edičních plánů nakladatelských domů. Argo tak kupříkladu avizuje chystanou novinku (vychází v době finalizace tohoto článku)

2 První souvislejší analýzu celé trilogie představuje až na Filozofické fakultě Ostravské univerzity obhájená bakalářská práce „*Lázeňská trilogie*“ Romana Ráže (*analýza a interpretace*), srov. Plačková (2022).

Alice Horáčkové *Rozpálený dům*, jejíž atributy mohou znít v kontextu současné tvorby až příliš povědomě:

K románové kronice ze Sudet inspirovala autorku vlastní rozpálená rodina [...]. Horáčková se ve své čtvrté knize vrací do malebné česko-německé vesnice první poloviny 20. století a z odposlouchaných historek, vzpomínek i archivních záznamů splétá velký „familienroman“. Je to příběh o tajných láskách, změnách identit, útěcích, křivdách a žabomyších válkách, které nakonec stály životy. Češi a Němci tu žijí ve smíšených manželstvích, ale taky se handrkují o to, kdo komu zamordoval psa, kdo dřív vystaví novou školu a k jaké národnosti se kdo přihlásí ve sčítání lidu. Z jedné strany je přitom diriguje Jednota severočeská a z druhé Deutscher Kulturverband (Luxor 2022a).

Již jen namátkově nelze neupozornit na mediálně sledovaný rozsáhlý opus *Bílá Voda* Kateřiny Tučkové, Petrem Nagyem v recenzi *Deníku N* glorifikovaný titulkem „Kniha týdne a snad i roku“ (Nagy 2022). Nebo dále (povšimněme si názvu) román *Bílý pramen* Kláry Teršové, aktuálně vstupující na knižní trh. Anotace opět nenechává na pochybách, že kroužení kolem paměti Sudet, konkrétně ašského regionu, čeká čtenáře i zde:

Příběh doby, kdy se vše začalo tříštit, začíná v roce 1915 a končí odsunem. [...] Hlavní hrdinkou je Hedvika. Dívka, která se odmalička potýká s jistým pocitem nedostatečnosti, s puzením, jež ji některé věci nutí dělat, v jiném jí naopak zabraňuje. Veheimentně se snaží od Wernersreuthu, dnešního Verněřova, odpoutat, ačkoli je s ním z různých důvodů trvale svázána. [...] Kniha Bílý Pramen je holdem městu Aši, po kterém dnes neštěkne ani pes. Pořád zde nacházíme pozůstatky minulosti. Rozpadlé zdi domů, sklepy, studny. Je to krajina tajemná, kde si daň za historický vývoj vybrala příroda (Luxor 2022b).

I na onomastické úrovni tak funguje jistá „recyklace“, vzpomene-me-li Bílý potok Rudišova *Aloise Nebela*.⁽³⁾

Naše úvahy jsme započali citacemi – stejně je také uzavřeme –, a to kritickou glosou Ondřeje Horáka z července 2022, kterou v *Lidových novinách* hodnotil současný, tj. levicově smýšlející literární „mainstream“ a inflaci „ženských“ námětů a osudů či angažovaného psaní. Dotkl se zde však i našeho tématu:

Co se týče těch úspěšných, jde většinou o autory, kteří adaptují historickou látku do formy románu. [...] Vtip je v tom, že do-tyčné romány často „přepisují“ historii 20. století, ovšem velmi bezpečně. Hladí po srsti, ať už se to týká něčeho tak neoddiskutovatelného, jako že nacistický a komunistický režim byl špatný, nebo toho, že byl a je nefér machismus. Tím sice tato díla souzní s názory spousty čtenářů, ale zároveň nepřináší nic nového (Ho-rák 2022: 19).

Fenomén „memorismu“ se, tak či onak, přesvědčivě stal klíčovou konstantou vývoje české literatury počátku našeho století.

Mgr. Karel Střelec, Ph.D.

Katedra romanistiky

Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Reální 5

701 03 Ostrava

karel.strelec@osu.cz

3 Víceslovné názvy typu adjektivum označující barvu a substantivum označující přírodní prvek jsou nicméně v sudetské oblasti skutečně časté, srov. např. Bílý Potok (okr. Liberec), Červená Voda, Červený Potok (obojí okr. Ústí nad Orlicí), Černý Potok (okr. Chomutov), Černá Voda (okr. Jeseník) apod.

LITERATURA

FISCHER, Petr

2022 „Petr Fischer: Živá Bílá Voda“; *Český rozhlas Plus*, <https://plus.rozhlas.cz/petr-fischer-ziva-bila-voda-8735911> [přístup 15. 5. 2022]

HORÁK, Ondřej

2022 „Válka je vůl... A Putin jakbysmet“; *Lidové noviny* 35, č. 158, příloha Orientace, s. 19

HRTÁNEK, Petr – ANTOŠ, Matěj

2022 *Odstíny a tóny: K modalitám románových obrazu 20. století v nejvyšší české próze* (Červený Kostelec a Ostrava: Pavel Mervart a Ostravská univerzita)

JANOUEŠEK, Pavel

2021 „Trudnokrásně aneb jen kdyby nebylo toho...“; *H7O – vzorec pro literaturu*, <http://www.h7o.cz/trudnokrasne-aneb-jen-kdyby-nebylo-toho/> [přístup 15. 5. 2022]

KLÍČOVÁ, Eva

2022 „Česko: země, kde chceme trpět. Poznámky k prózám (ne)nominovaným na Magnesii Literu“; *Právo* 32, č. 82, příloha Salon, č. 1271, s. 17

LANCZ, David

2021 „Konečně se díváme dál“; *Lidové noviny* 34, č. 286, příloha Orientace, s. 13

2022 „Zpráva o stavu literatury české“; *Lidové noviny* 35, č. 89, příloha Orientace, s. 17

LUXOR

2022a „Rozpůlený dům“; www.luxor.cz, <https://www.luxor.cz/product/roz-puleny-dum-zbo000460324> [přístup 15. 5. 2022]

2022b „Bílý pramen“; www.luxor.cz, <https://www.luxor.cz/product/bily-pramen-zbo000460683> [přístup 15. 5. 2022]

NAGY, Petr

2022 „Kniha týdne a snad i roku: Kateřina Tučková napsala velký román o víře, totalitě a ženské emancipaci“; *Deník N*, <https://denikn.cz/864418/kniha-tydne-a-snad-i-roku-katerina-tuckova-napsala-velky-roman-o-vire-to-talite-a-zenske-emancipaci/> [přístup 15. 5. 2022]

PLAČKOVÁ, Eva

2022 „*Lázeňská trilogie*“ *Romana Ráže (analýza a interpretace)*; bakalářská práce (Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity)

STŘELEČ, Karel

2021 „Román mezi historií, pamětí a zapomenutím: Mnichovský přízrak
Georgese-Marca Benamoua“; *Nová filologická revue* 12, č. 1, s. 133–146

VANÍČEK, Jakub

2020 „Dějiny a jejich obraz v novější české próze: rozpad obrazu historie,
jeho rekonstrukce prostřednictvím uměleckého díla“; *Bohemica Olomucensia*
12, č. 1, s. 32–47